

ČUSTVENI RAZVOJ PREDŠOLSKEGA OTROKA

Čustva organizirajo in uravnavajo posameznikove izkušnje na vseh področjih razvoja že v prvem letu življenja po rojstvu ter služijo posameznikovemu prilagajanju na okolje (vplivajo na posameznikovo procesiranje informacij, pomagajo strukturirati dogodke v okolju in smiselno povzemati dogajanje zunaj in znotraj sebe).

Že novorojenčki so sposobni posnemati različne enostavne čustvene izraze na obrazih drugih ljudi, v prvih mesecih po rojstvu pa tudi vedno uspešneje usklajujejo svoja čustvena stanja in izraze z izrazi ljudi, s katerimi komunicirajo. Čustvena stanja, ki jih izražajo dojenčki (0-1 leto) in malčki (1-3 leta), so neposreden izraz njihovega čustvenega stanja, saj vse do konca drugega letu otroci zelo težko zadržijo svoje čustvene izraze. V zgodnjem otroštvu (3-6 let) se nadaljuje razvoj prepoznavanja in razumevanja tako temeljnih kot tudi sestavljenih čustev, otroci pa tudi vse bolj razumejo, da lahko posameznik doživlja več različnih čustev hkrati. Glavni razvojni napredek v tem obdobju se kaže na področju nadzora nad čustvenim doživljanjem in izražanjem, ki postaja vse bolj uravnoteženo in socialno sprejemljivo. Med četrtem in petim letom starosti otroci začenjajo razumeti osnovna čustva, kot sta npr. veselje ali žalost, z vidika posameznikovih mentalnih stanj, prepričanj in želja, ki pripeljejo do teh čustev. Razumevanje čustev predšolskega otroka tako še zdaleč ni egocentrično, saj predstavlja le en vidik otrokovega celovitega razumevanja psiholoških stanj drugih ljudi. Pridobivanje nadzora nad čustvenim doživljanjem v socialnih situacijah predstavlja eno izmed glavnih razvojnih nalog otroka v zgodnjem otroštvu.

Veselje in radovednost

Predšolski otroci se veselijo zlasti sodelovanja v različnih dejavnostih z drugimi ljudmi, predvsem vrstniki, doživljanje veselja pa je še posebej intenzivno, kadar so uspešnejši od drugih otrok. Izražanje veselja spremlja smeh in splošna sprostitvev celega telesa, za predšolske otroke pa je značilno izražanje veselja tudi preko gibalnih dejavnosti, kot so skakanje, valjanje po tleh, ploskanje, objemanje ipd.

Radovednost je prijetno čustveno stanje, ki vodi k raziskovanju in učenju. Z govornim razvojem otroci radovednost vse bolj kažejo preko postavljanja vprašanj, kar je tipično za obdobje zgodnjega otroštva in doseže vrh okoli šestega leta starosti.

Jeza

Jeza je čustvo, ki izvira iz frustracije, ko otrok ugotovi, da prihaja do razhajanja med tem, kar naj bi se po njegovem moralo zgoditi, in tem, kar se dejansko dogaja. Lahko ima pozitiven pomen, saj predstavlja motivacijo za premagovanje ovir ali pa otroku pomaga, da se postavi zase, po drugi strani pa lahko vodi do konflikta ali nasilja. Na splošno otrok jezo izraža zaradi omejevanja – ob omejevanju gibanja, ko mu preprečimo neko dejavnost, ne izpolnimo želje ali ko se pri zadovoljevanju otrokovih potreb pojavijo ovire. V zgodnjem otroštvu se jeza pojavi zlasti, če se nekdo vmeša v otrokovo igro ali mu poskuša vzeti igrače, če igrače ne delujejo po njegovih željah, če mu kaj ne uspe ali če od njega zahtevamo nekaj, kar ne želi storiti. Na čustva jeze se otrok lahko odzove na impulziven način z agresivnostjo ali na inhibiran način z umikom. Ena od ključnih razvojnih nalog v otroštvu je, da se otrok nauči nadzorovati izražanje jeze na neškodljiv način.

Strah

Posameznik se odziva s strahom, če zazna ogroženost ali grožnjo ogroženosti. Strah velja za prilagojeni odziv, če se pojavlja na primernem mestu in ob primernem času. Z razvojem prihaja do spremembe v intenzivnosti, številu ter vsebini strahov. S starostjo se otrokovo okolje razširja, zato prihaja v stik z vedno več dražljaji, ki lahko sprožijo strah. Pri večini strahov gre za naučeno vedenje. Nekatere strahove lahko vzbudijo otrokove resnične izkušnje z dražljaji, ki naravno vzbujajo strah (npr. glasni zvoki), ali z neprijetnimi dogodki (npr. otrok se boji psov, ker ga je nekoč ugriznil pes). Poleg tega so strahovi lahko posledica posnemanja vedenja oseb v otrokovi bližini (npr. otrok vidi, da se starši ali vrstnik bojijo) ali pa poslušanja ali gledanja grozljivih televizijskih oddaj, filmov, zgodb ipd. Možni izvor strahov je tako lahko tudi bujna domišljija (npr. pošasti v omari), zlasti zato, ker imajo otroci v predšolskem obdobju še razmeroma šibko sposobnost ločevanja resničnosti od domišljije. Otroci imajo omejene izkušnje in razumevanje dogajanja okoli sebe, zato jih neka nova izkušnja lahko prestraši enostavno zato, ker še niso doživeli česa podobnega. Na splošno velja, da postanejo strahovi z otrokovo starostjo številnejši, pa tudi močnejši. Hkrati se z razvojem in izkušnjami številni strahovi zabrišejo ali izginejo, saj otrok spozna pravi pomen predmetov ali pojavov, ki se jih boji. Tako imajo otroci v obdobju zgodnjega otroštva več strahov kot dojenčki in malčki, pa tudi več kot otroci v obdobju srednjega otroštva (6-12 let).

Otroci v tretjem in četrtem letu starosti se bojijo zlasti ločitve od staršev, teme, zvokov (v temi), majhnih živali in žuželk ter tega, da bi ostali sami, v petem in šestem letu življenja so strahovi vezani predvsem na temo, hude sanje, domišljajska bitja ali dogodke, nadnaravna bitja (npr. Duhove in pošasti), divje živali, nevihte (grmenje, strele), ločitve od staršev ter poškodbe. Pri starejših predšolskih otrocih hitro upadajo strahovi pred hrupom ter neznanimi osebami, predmeti in situacijami, medtem ko strahovi pred živalmi, grmenjem, temo in pošastmi

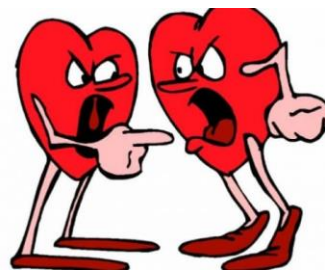
upadajo počasneje. Ne glede na starost posameznikov sprožijo strah nenadni in nepričakovani dražljaji.

Zaskrbljenost

Zaskrbljenost se tipično pojavi šele po tretjem letu starosti, ko si otrok lahko predstavlja zapletene situacije, ki trenutno niso prisotne, a bi lahko bile. Otroci so najpogosteje zaskrbljeni glede svoje družine in vrstniških odnosov. Zaradi težav z ločevanjem resničnosti in domišljije jim skrbi lahko povzročajo tudi dogodki v knjigah, filmih ali igrah, opozorila in grožnje staršev, ki jih sami ne morejo preveriti, ter stvari, ki jih izvejo iz pogovorov z vrstniki.

Ljubosumnost

Doživljanje in izražanje ljubosumnosti ni enoznačno, temveč lahko vključuje vrsto različnih čustev, vključno z jezo, strahom, žalostjo. Otroci izražajo ljubosumnost že od enega leta starosti naprej. Izražajo jo lahko neposredno tako, da so napadalni, na socialno sprejemljiv način tekmujejo za pozornost in naklonjenost ljubljene osebe ali se vključujejo v socialno nesprejemljivo vedenje, kot je npr. goljufanje. Posredni izrazi ljubosumnosti so težje prepoznavni, otrok lahko kaže oblike vedenja, značilne za mlajše otroke (npr. ponovno začne sesati prst), zahteva pozornost z izražanjem novih strahov ali izbirčnostjo pri hrani, nagaja, je uničevalen, sprošča čustva v odnosu do igrač ipd. S starostjo otroci ljubosumnost vse redkeje izražajo kot neposredno agresivnost, saj njihovi odzivi postajajo vse bolj raznoliki in posredni, čeprav so včasih še lahko agresivni. Starostne spremembe se kažejo tudi v pogostnosti doživljanja ljubosumnosti, pri čemer se ta najpogosteje pojavlja pri starosti treh in enajstih let. Pogost vzrok ljubosumnosti v obdobju otroštva je odnos med sorojencema – otrok lahko doživlja izgubo starševske pozornosti in naklonjenosti ob rojstvu novega sorojenca ali pa meni, da starša več pozornosti namenjata drugemu otroku.

Prosocialno in agresivno vedenje

Otroci se v obdobju zgodnjega otroštva na stisko drugega pogosto odzovejo s prosocialnim vedenjem (prostovoljno vedenje, katerega namen je pomagati drugemu), čeprav posameznika v stiski še vedno tudi ignorirajo, se mu izognejo ali se odzovejo z agresivnim vedenjem. Prosocialno vedenje predšolskih otrok je pogosto vezano na egocentrične motive, kot sta npr. želja po nagradi ali izogibanje neodobravanju s strani odraslih, pri tem pa otroci pogosto premišlujejo o pozitivnih in negativnih posledicah, ki jih bo vedenje imelo za njih same. Predšolski otroci pogosteje nudijo pomoč tistim otrokom, ki so jim prej tudi sami pomagali,

prav tako pa pogosteje pomagajo ljudem, ki so zanje pomembni (npr. člani družine ali sorojenci) ali jih imajo raje (npr. priljubljeni vrstniki).

Za agresivno vedenje je značilno, da posameznik namerava prizadeti telesno ali psihično škodo, resnično ali simbolno, samemu sebi ali nekomu drugemu, lahko pa ima tudi pozitiven pomen, ki je povezan s samoohranitvijo in samopotrjevanjem. Lahko predstavlja dejaven pristop k okolju, ki kaže, da se otrok zna postaviti zase, uveljaviti svojo voljo in razvijati samostojnost. Besedno agresivnost otroci izražajo s prepiranjem, zmerjanjem in kritiziranjem drugih, telesno agresivnost pa s pretepanjem, porivanjem, udarjanjem, metanjem stvari v druge ipd. V predšolskem obdobju telesna agresivnost upada (glede na pogostnost, začetno reakcijo in trajanje), zlasti od četrtega leta naprej pa narašča besedna agresivnost. Te spremembe so povezane z razvojem jezika, z vse večjim nadzorom čustev, usvajanjem pravil o sprejemljivem vedenju ter pridobivanjem drugih načinov uveljavljanja svoje volje. S starostjo otrok prihaja do sprememb tudi v dražljajih, ki najpogosteje sprožijo agresivno vedenje. Medtem ko se pri dojenčkih in malčkih agresivnost najpogosteje pojavi zaradi telesnega neugodja ali potrebe po pozornosti, je agresivnost v zgodnjem otroštvu največkrat povezana s prepiri zaradi materialne lastnine, pogosto pa se pojavlja tudi v socialnih interakcijah s sorojenci. Dečki se razmeroma pogosteje vključujejo v neposredno (odkrito) agresivnost, bodisi pri borbi za predmet/igračo bodisi z namenom prizadeti škodo osebi ali predmetu, kar pomeni, da razmeroma pogosteje škodijo vrstnikom z dejanji telesne agresivnosti in besednih groženj. Pri deklicah pa je razmeroma pogostejša posredna agresivnost (tudi socialna, prikrita ali psihološka agresivnost), kar pomeni, da drugim škodijo z uničevanjem ugleda, namerno manipulacijo in razdiranjem vrstniških odnosov. Na razvoj otrokove agresivnosti poleg bioloških dejavnikov in temperamenta vplivajo tudi dejavniki okolja. Podkrepljevanje agresivnega vedenja lahko vodi do porasta agresivnosti pri otroku. Najbolj jasna nagrada za otrokovo agresivnost je, če otrok z njeno pomočjo dobi, kar hoče. Do porasta agresivnosti vodi zlasti nedosledno ali pretrdo kaznovanje ali pa preprečevanje agresivnega vedenja, pomanjkanje podkrepljevanja prosocialnega vedenja ter tudi telesno kaznovanje, saj takšno vedenje otroku predstavlja model, kazen pa mu lahko pomeni uspešno pridobitev pozornosti, čeprav negativne.

Viri:

Kavčič, T. in Fekonja, U. (2004). Čustveni razvoj v zgodnjem otroštvu. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.): *Razvojna psihologija* (str. 334-349). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Zupančič, M. (2004). Razvoj čustev in temperament ter osebnost v obdobjih dojenčka in malčka.. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.): *Razvojna psihologija* (str. 232-254). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.